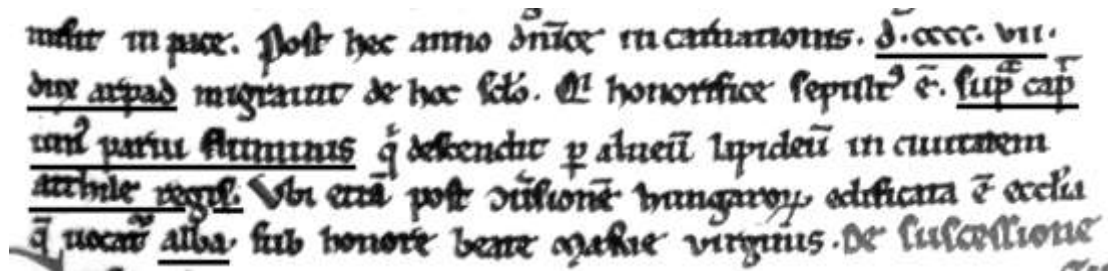


# KÖZÉPKORI TÖRTÉNELMÜNK (X.)

Z. Tóth Csaba (Pécs):

## Óbuda, Fehéregyháza és Árpád fejedelem sírja

Az István király által 1005 táján alapított kápolna, magyar nevén Fehér Boldogasszony, a „Regnum Marianum” gondolat legelső megtestesítője volt. Anonymus, III. Béla király jegyzője szerint a kis templom „Athile király városában”, nem messze Árpád fejedelem sírjától épült: *Anno domini incarnationis 907. Dux Arpad migravit de hoc saeculo, qui honorifice sepultus est supra caput unius parvi fluminis, qui descendit per alvum lapideum in civitatem Athile regis, ubi etiam post conversionem hungarorum edificata est ecclesia, que vocatur alba, sub honore beatae Mariae virginis...*– Az Úr 907. évében Árpád fejedelem elköltözött e világból, kit tiszteleggel eltemettek egy kis patak feje felett, mely kőmederben folyik alá Attila városába, ahol is a magyarok megtérése után egyház épült, melyet *albának* neveznek, a boldogságos szűz Mária tiszteletére (Anonymus, 52., 1. ábra).



1. ábra.

Az Árpád-ház legendás ősanja, Emese álmában szereplő ragyogó forráshoz hasonlóan ismét egy patak az, amellyel a Névtelen jegyző egyetlen nagy képben, mesterien egybefogja a magyarság kereszténység előtti és utáni történetét, Árpád fejedelem sírjától a Boldogságos Szűz Fehéregyházáig, noha nem biztos, hogy Anonymus pontosan tudta, hol lett eltemetve Árpád fejedelem. A mesélő kedvű Bonfini szerint Fehéregyházát Nagy Károly alapította, az avarok legyőzése után (796), azonban a frank király történetírója, Eginhard, aki részletesen beszámolt ura térítő tevékenységéről, egy szót sem ejt erről.

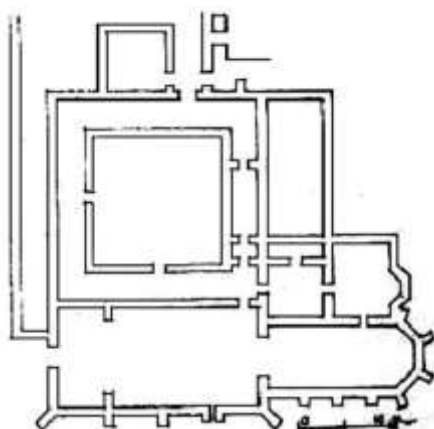
Fehéregyháza Mátyás király idején még a zarándokok sokaságát vonzotta, maga Mátyás az elsőnek nevezi minden más hely előtt, melyet a megtérés idején építettek (*vetustatis opinione celebris, prima enim ante omnes alias in ipso conversionis exortu fundata traditur*), s idelelepíti a pálosokat, majd a török uralom alatt a kápolna elpusztult. Rasid krónikája szerint a törökök földdel töltötték fel a kápolnát, ágyúkat állítottak rá, kriptáját pedig löporraktárnak használták. Ez arra enged következtetni, hogy robbanásnak eshetett áldozatul. 1598-ban már csak omladékaikat említik, melyek közelében táboroznak a keresztény seregek, 1599-ben pedig Fehéregyház romjai közt bújnak meg a hajdúk, hogy foglyul ejtsék a néhány tucat kísérővel arra lovagló Szulejmán pasát, Buda 31. kormányzóját. Rasid az 1684-es évről írja, hogy a szultán serege

Ak-kil-isza (Fehéregyház) nevű helyen táborozott le, s a csapatok itt állottak szemközt Buda visszafoglalása előtt.

Az elmúlt százötven évben sok vita folyt arról, hol is állhatott az ősi egyház, melynek föllelésével közelebb akartak kerülni Árpád sírja hollétének megoldásához. Anélkül, hogy a kutatás történetének ecsetelésébe jobban belemennénk, meg kell említeni, hogy a kápolna egykori fekvését helyezték az óbudai Kiscellre, Csillaghegyre, Békásmegyér határába, Pomázra és a Dunakanyarba, az Attila városának vagy várának, Ethelburgnak is nevezett Vetus Budával, „Ős-Budával” egyetemben. A Dunakanyarban valóban voltak királyi várak, kolostorok, ám a középkori okiratok helymeghatározása, mely szerint a régi Buda s vele Fehéregyháza Pilis megyében volt (*alba ecclesia in promontorio Veterem Budam in comitatu Pilisiensis*) csupán annyit jelent, hogy a középkori (Ó)Buda és környéke Pilis megyéhez tartozott, miként az egész budai oldal a múlt századig (Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye), s az egyházmegyei hovatartozás sem jelentett mindig területi közelséget (Fehéregyháza pl. egy időben a pécsváradi, majd a veszprémi püspökséghez tartozott). Evlia Cselebi, 17. századi török utazó közlése, hogy Esztergom egyik városrészét Budavárának hívták (tör. *Budin kálászi*; nem keverendő össze az elnevezés Budakalász névvel, amely a kálizoktól származik), az esztergomi királyi városrészre vonatkozhat, ahol a király palotája állott. Cselebi külön említi Óbudát (*Eszki Budin*) a Duna mellett. A régi határjárások, oklevelek is kétségtelenül igazolják, hogy a középkori Buda területe megegyezett a mai Óbudáéval, a tatár invázió előtt. Más kérdés, hogy a hun kori Buda, Attila vára, melyről a német Niebelung-ének is megemlékezik („wizen bvr̄g”, fehér vár), valójában hol állott, s hogy az Attila halála után több mint négyszáz esztendővel bejövő honfoglaló magyarok tudták-e, hol volt ez a székhely, s arról, amit találtak, helyesen hitték-e ők, és a még későbbi krónikások, hogy azok „Attila palotái” voltak? Mint ismeretes, Géza fejedelem Esztergomban alakította ki uralkodói központját, sokáig ott volt a világi–egyházi főváros. Úgy tűnik, hogy az Attila-kori Buda és az Árpád-kori Buda kérdését külön kell kezelni, s (Ó)Buda csak a nevét kapta a hun kori Budáról.

A 19. századi millennium környékén többen keresni kezdték Árpád fejedelem sírját, Fehéregyházát. Ennek nyomán, a 30-as években Bártfai Szabó László 187 középkori okmányból készített válogatást, amely hiteles tanúságot tesz az óbudai egyház, a királynék és a polgárok környékbeli birtokviszonyairól, Fehéregyháza *óbudai* elhelyezkedéséről. Eszerint Alba Ecclesia – melynek körzetében feküdtek Gercse, Nyék, Megyer falvak, ugyancsak Pilis megyében – a mai Óbudát nyugatról koszorúzó hegyek Duna felé néző lankáinak alján, szőlőskertektől körülvéve állott, az esztergomi nagy utat keresztező s a hegyoldalon észak felé vivő római kori *via magna*, nagy út közelében. Nem messze innen volt a Fehéregyház felől a városba folyó patak, Krimhildfürdője (*Krumheltferdeye*), melyet Mária királyné, Zsigmond első neje adományozott az óbudai klarisszáknak 1389-ben (a patak neve ősi hagyományra utal: Krimhild menyegzőjének nevezték Attila fiainak, a Krimhildtől született németpárti Aladárnak és a magyarpárti Csabának örökösödési harcát). Az esztergomi út mellett közvetlenül fakadt egy melegforrás is, mely egy közeli malmot hajtott. A melegforrás neve egy 1503-as okirat szerint – melyben a forrást a fehéregyházi pálosok kéri a királytól – Bányaháza (*Banahaza*), mely név a 13. századtól ugyanitt gyakran említett Bányafölddel (*terra Bana*) van szoros kapcsolatban. Györffy György szerint a Bana név a szláv eredetű *Banja*, fürdő jelentésű szóból alakulhatott ki, amit megerősíthet a melegforrások itteni léte (fennmaradt Visegrád vagy Pest szláv neve is, ahogy a szláv Pilis név, noha utóbbinál esetleg szóba jöhet a török *bilis*, *bilisi*, bölcs, bölcsesség jelentés). Az említett malom Fehéregyház kapui előtt állt (*ante fores albe ecclesiae*). Ezek a helyrajzi pontok többszörösen megfelelnek a régi Óbuda azon területének, ahol ma a Bécsi út és a Vörösvári út találkozik, s ahol a termálvíz még a múlt században is hajtotta a Radl-malom lapátkerekeit (Árpád-forrás, Bécsi út 267).

Nem messze innen, a Bécsi út nyugati oldalán működött a Victoria-téglagyár 1869 óta (Bécsi út 166). Agyagbányájában csakhamar középkori templom és kolostor alapfalaira, vöröstég-lás padlójára bukkantak, melyet feltártak a régészek, Rómer Flóris és Némethy Lajos. A kutatás eredményeit ma már sajnos csak a leírásokból, rajzokból ismerjük, mert a leletek nagy része és maga a terület áldozatul esett a téglagyár egyre újabb agyagkitermelésének (a romokat, csontvázakat kocsiszám szállították el a Filatori gát feltöltéséhez). A templomról és a kolostorról megállapítható volt, hogy támpilléres falaik gótikus stílusúak, a templom szentélye Árpád-kori, a falak közt talált kőtöredékek pedig részben reneszánsz koriak. A későbbi évek folyamán, ahogy az agyagért egyre mélyebbre ásott az üzem, sorra előkerültek egy római kori temetkezőhely boltíves kamrái is, szarkofágokkal, emberi maradványokkal. Csontvázakat a templom szentélye alatt is találtak. Ezeket Török Aurél többnyire női maradványoknak határozta meg, s ebből egy ideig arra következtettek, hogy a romok apácakolostorhoz tartoztak, ami kizárná a pálosokkal való azonosítást. Azonban a szentély alatti maradványok körül nem találtak koporsótöredékeket, s ez se nem római, se nem keresztény, hanem egyértelműen pogány eredetűeknek sejteti ezeket. Wekerle László hívta föl a figyelmet arra, hogy a nyolc csontváz elhelyezkedése – egyik arccal keletnek, a többi hét sorban ennek lábainál, arccal délnek fordítva – a templom tengelyével egybeesik, mintha az Árpád-kori templomba belefoglalták volna a korábbi maradványokat. Wekerle ebből arra következtetett, hogy itt Árpád sírjáról van szó, mely fölé építették Alba Ecclesiát, ez azonban az anonymusi leírás félreértésén alapszik.



2. ábra. A fehéregyházi templom és kolostor alaprajza (Guzsik 2003).



3-4. ábra. Vörösmárvány sírkőtöredék (balra), és Reg(is)-feliratú töredék.



5. ábra. Kőcímer-töredék, közepén a magyar kettős kereszt, jobb oldalán t, balján c gót minuscula

Találtak egy férfi – feltehetőleg királyi személy – tumbájának fedőlapjából származó reneszánsz töredéket is, ami ugyancsak kizárja, hogy a Viktória-telki romok apácakolostorhoz tartoztak volna. Később (1923) a szentély alatti csontmaradványok mellett találtak gyöngyöket és halántékkarikákat, melyek Foerk Ernő szerint nagyon hasonlítanak a történelmi honfoglaláskori leletekhez. A templom és a kolostor a hamuval borított, szenes törmelékekből, összeégett harangdarabokból ítéltetően tűzvész áldozata lett. A gótikus stílusjegyek nem feltétlenül jelentik azt, hogy ne használhatták volna fel a 13-14. századi újjáépítéséhez a régebbi, Árpád-kori kápolna köveit, ez egykor szokásban volt.

Oklevelekből tudjuk, hogy a Fehéregyháza birtokába Mátyás király kérésére 1484-ben beiktatott pálosok kolostort építettek a helyszínen, s a régi kápolnát beépítették az újonnan emelt, vagy felújított templomba. Egy 1519-es okirat ugyanis, melyben Tholvai Máté, óbudai polgár szólót adományoz a fehéregyházi pálosoknak, egymás mellett említi a „Boldogságos Szűz Mária Fehér Egyházát Óbuda felett” (*alba ecclesia Beate Marie virginis supra Veterem Budam*), és a Boldogságos Szűz Mária nagy oltárát az ugyanott elhelyezkedő kápolnában, melyet egykor Fehéregyházának neveztek (*in capella ibidem situata, que olim titulo albe ecclesie denominabatur fundatum*), ami perdöntő adat. A templomrom szentélyének méretei pontosan megegyeznek az Árpád-kori kapellák méreteivel (Wekerle szerint 9 x 4 öl = kb. 17 x 7,5 m), s a szentély szokatlan méretei (4,75 m széles) hiányoznak a gótika jellegzetességei közül. Henszlmann Imre sommásan csúcsíves templomnak nevezte a maradványokat, holott 1885-ben nyilvánosan beismerte, hogy a saját szemével nem is látta azokat (Wekerle L.: Árpád sírja, 1885, és Alba Mária, 1886).

A későbbiekben megkerült még egy fontos bizonyíték, amely a Fehéregyháza itteni fekvését leíró régi határjárásokat szilárdan alátámasztja. Wekerle 1884-es sikeres kutatásai nyomán 1911-ben Hetényi Imre és Szombathelyi György feltárták az esztergomi nagy utat keresztező római kori nagy út több részletét a téglagyár területétől kezdve. A hat és fél méter széles kövezett út, melyet a középkorban még használtak, a Remete-hegy oldalában vitt északnyugat felé, az út mentén egy darabig vízelvezető kőmederrel, ami egyben igazolta azt is, hogy Anonymus, bár szűkszavúan, de valamennyire tényszerű leírást adott krónikájában. Erről az útról írta 1510. január 20-án kelt parancsában Perényi Imre nádor: „...dél felől az Óbuda fölött alapított Fehéregyházán lakozó remete barátok kertje végénél a hegyre föl és az esztergomi útra leviszen...” Előkerültek pénzek is, Zsigmond, V. László, Hunyadi János és Mátyás korából, valamint barokk kori kegytárgyak, melyek a környék búcsújáróhely jellegére utalnak. További adalék, hogy a mezőt, melyen a kőmedrű patak átfolyt, a betelepült svábok „Ismaresennek” hívták, ami a *Weiss Maria wiesen*, Fehér Mária mezeje elnevezés népies torzításának tekinthető (Fehéregyházát Alba Mariának is nevezték az okiratok). A nevet a visszaköltöző magyaroktól vehették át a 17. században bevándorolt német telepesek. Az Óbuda fölötti Remete-hegy pedig az itt majd' hetven évig élt, s Remete Szt. Pálról nevezett pálos barátokról kapta nevét. Volt természetesen még számos Boldogságos Szűz Mária egyház, kápolna és több Fehéregyház az országban, melyek azonban nem azonosak az óbudai Albával, s ez az Alba ecclesia nem keverendő össze Albensis ecclesiával, azaz az albai, (székes)fehérvári egyházzal sem. Árpád sírját pedig – ha igazak a beszámolók, bár egy fejedelmi személy sírjának hollétét mindig mélységes titok övezte, s mind a mai napig nem találták meg a régészek egyik fejedelmünk temetkezését sem, – ma is valahol Óbuda fölött, valamelyik forrás közelében kell keresni, ahol azonban már nem keresi senki...

Az évszázadok viszontagságai sok magyar települést és velük együtt emléküket, nevüket is eltörölték a föld színéről s az emlékezetből. Bár Óbuda-Vetusbuda is elnéptelenedett, amikor a törökök ellen csatát nyerő Pálffy Miklós a lakosokat, mintegy ötezer embert, Esztergomba menekítette ökrösszekereken és hajókon, azt mégsem hihetjük, hogy tévedésből ragasztották volna a mai Óbudára a nevét, miután már elfelejtődött, hol is volt a középkori Óbuda korábban.

Ha néhány korabeli külföldi (török, holland, osztrák, olasz) utazó és rajzoló geográfiai, festői pontatlanságai nyomán nem akarunk tévedéseket terjeszteni az Árpád-kori Óbuda és Fehéregyháza (sőt Székesfehérvár) fekvését illetően, komoly hitelt kell adnunk a Victoria-telki ásatások és a Bártfai Szabó által feldolgozott régi okmányok közti vitathatatlan egyezéseknek, és a Szent István-i *regia capellát*, a legendás Fehéregyházát az évszázadok óta ugyanott megjelölt helyen kell keresnünk, *in promontorio Veterem Budam*, Óbuda előhegyén, *sub montem, in radice montis*, a hegyek tövéénél, ahol a római kori *via magna* és az esztergomi nagy út találkozott, azaz a mai Hármashatár-hegy lábánál. Ha igaz, amit Anonymus állított, ma is itt nyugszik Árpád fejedelem, s ez a táj a szimbolikus és konkrét „eredetije” a magyar államcímerben a hármashalomnak a kettőskereszttel: a magyarság megtérésekor itt, a sík fölött, a hegység „hármashalma” előtt fehérlettek messzire Alba ecclesia falai, hirdetve az utat, melyre nemzetünk lépett.

### **Függelék I.**

#### **Az 1212. és 1355. évi határjárások, melyek az (ó)budai egyház, a lakosok és a király birtokhatárainak megállapítását célozták**

1212.

1. rész: „Az első határ áll Buda és a hévizek között, tudniillik a földdel borított kerek kő, és onnan megy (a határ) a völgy partjához” (*prima meta stat inter Budam et calidas aquas, videlicet lapis rotundus coopertus in terra, et inde vadit ad crepidinem vallis*). Buda ekkor, és még sokáig a mai Óbuda volt, s a mai Budavár és környéke csak 1247-ben kezd betelepülni Pestújhegy (*nova montis Pestiensis*) néven, majd az Anjou királyok kezdik Új Budának hívni, mikor Nagy Lajos oda helyezi udvarát, s anyjának, Erzsébetnek átengedi a régi budai várat (vagy a préposti várat), „Eczilburgot”. A hévizek megfelelnek a mai Lukács-, Király-, s Császár-fürdőket tápláló egykori melegforrásoknak (Anon. 1.). A földdel borított kerek kő volt a határ Buda és Óbuda között, mutatja ezt a régi Határ utca neve is (mai Nagyszombat u.), a szóban forgó völgy pedig a mai Szépvölgy, mely a 20. század elején még csak egy árok volt.

2. rész: „onnan felmegy a helyen, melyet Babashegyének neveznek” (*et ascendit in locum, qui dicitur Babashegie*). Később ugyanezt a hegyet Uzaházahegyének (Wzahazhegye) nevezték, s megfelel a mai Mátyás-hegynek vagy a Remete-hegynek. A Kartal-Kurszán nem-beli Uza fia Péter, 1277-ben a szigeti apácáknak adományozta többek között (ó)budai szőlőjét, mely valószínűleg ezen a hegyen feküdt, s ezért nevezték el a hegyet róla.

3. rész: „és onnan megy (a határ) a hegyhez, melyet Moralhel-nek neveznek” (*et inde vadit ad montem, qui Moralhel dicitur*), későbbi oklevelekben: „Morolheltől a köhöz, melyet közönségesen Csemerkőnek/Szamárkőnek neveznek” (*Morolhel inde ad lapidem qui vulgo dicitur Chemarkew*), majd: „Monneroshegye, és onnan megy a köhöz, melyet közönségesen Csemerkőnek/Szamárkőnek neveznek, és onnan leszáll a völgybe” (*Monneroshegye, et inde vadit ad lapidem qui vulgo dicitur Cemarkev, et inde descendit in vallem*); a Morolhel, később Monneroshegye, a mai Alsó Kecse-hegy lehetett, a Csemerkő/Szamárkő pedig a mai Oroszlán-, vagy a Kecse-sziklák vele szemközt, a Szépvölgyi út bal oldala felett. Wekerle szerint a Monneroshegye a mai Látó-hegynek felelt meg.

4. rész: „és onnan leszáll a völgy felé és két út között húzódik és onnan megy Verhardi szögletéhez és onnan felemelkedik a gercsei szőlőkhöz és ott van a határföld és onnan megy Gercse falu végéig és ott van a határ; és onnan megy följebb a lyukas köhöz” (*et inde descendit ad vallem et ducit inter duas vias et inde vadit ad angulum Verhardi et inde ascendit ad vineas Guerchey et ibi est meta terrae et inde vadit ad finem ville Guerchey et ibi est meta, et inde vadit superius ad lapidem perforatum*). A határjárás a Szépvölgyön át eljut Gercse faluig, amelyből mára csak az Árpád-kori templom maradt meg Pesthidegkút mellett (felújítva), a

Csúcs-hegy, az egykori Hegyes-hegy (Spitzberg) nyugati lejtőjén. 1450-ben egy gercsei lakosnak, Nagy Gergelynek Hidegkúton, a Kaptáralja nevű hegyen volt szőlője, 1580-ban Gercse falu a budai szandzsákhoz tartozott Kercsi néven, Hidegkút mellett.

5. rész: „és onnan leereszkedik (a határ) a Hegyes-hegy alá és ott van a határföld, és onnan egy dombon átmegy és ott van a határ; és onnan megy a hegyhez, melyet Pilishegynek neveznek” (*et inde descendit sub montem Hegyes et ibi est meta de terra, et inde vadit viam transeundo collem et ibi est meta, et inde vadit metatim ad montem, qui dicitur Pilishegy*). A Hármashatár-hegy (régii nevén Kis- és Nagy-Kereked?) északi csúcsát, a mai Vihar-hegyet nevezhették egykor Pilishegynek, hiszen a mai Pilis-hegy túl messze fekszik a határjárás mindenképp fixálható legutóbbi pontjától. A Pilis-hegység (oklevelekben mindig *sylva Pilis*, Pilis erdeje), sokáig a királyok vadászterülete volt, az óbudai egyház birtokaitól jóval északabbra.

6-7. rész: „és onnan a határ alászáll az esztergomi nagy úthoz, és ott van a határ” (*et inde metatim descendit ad magnam viam Strigoniensem, et ibi est meta*). Ha a mai Pilis-hegyről lett volna szó az előző részben, akkor a határjárásnak már ott keresztül kellett volna mennie az esztergomi nagy úton, ami kb. a mai esztergomi út vonalával esett egybe. Fehéregyházát itt azért nem említi az oklevél, mert a határjárás tőle északabbra haladt.

8-10. rész: „és onnan (a határ) felemelkedik a Tebeura hegy közepéig” (*et inde ascendit ad medium montis Tebewra*). Ez a hegy a mai Péter-hegynek felelhet meg Csillaghegynél, vagy az Aranyhegynek Ürömtől délre. A név eredetileg talán Töbörnek, Csöbörnek hangzott (a bortizedet csöbör-adónak hívták, a környéken általában szőlők voltak);

11. rész: „és onnan Passandukfalu vásárát beleértve megy egész a Dunáig” (*et inde cum tribus villis Passanduk participando venit usque ad Danubium*). Passanduk helyett később „Meger et Poucerme” szerepel, ami jelzi, hogy Passanduk (Pazanduk, vagy néha Pazathnok) Békásmegyér közelében feküdt (1287: *Bekasmeger ante Budam*; 1293: *Supra Veterem Budam Meger*; 1135: *Meger iuxta Danubium infra generacionem Kalez*, Megyer a Duna mellett, a káliz nemzetségen innen; Budakalász a muzulmán-zoroasztriánus ill. zsidózó kálizokról vagy „kabarokról” kapta a nevét, akik a honfoglaló magyarokhoz csatlakoztak, és eredetileg chorezmiak voltak; a káliz név a *chvales*, azaz a chorezmi/khwarizmi név alán alakja; ezt vették át a bizánci krónikások, és *choalitának* nevezték őket). Pazanduk falu a tatárjárás után már pusztá, a régen Sicambria mezőnek (*campo Sicambrie*) vagy nagy kaszálónak (*prati magni*) nevezett mai Kaszásdülőtől északra feküdhett. A frankok legendás Sicambriáját egyébként egyetlen római kori forrás sem említi Pannóniában, csak a „literátus” Kézainál és az Anjou-kori oklevelekben bukkan fel nálunk a Sicambria név, melyet csakis Aquincumra alkalmazhattak, mivel más, nagyobb romemlék nem létezett a környéken.

1355.

1. rész: „kezdődik (a határ) a keleti részen a Duna túlsó oldalán a nyulak szigeti Szent Klára kolostor sarkától és így halad, és átmegy a Dunán a nyugati oldal felé magának a Dunának a partjára két határkőhöz, melyek közül az egyik Óbudát határolja s a másik Szentjakabfalvát (*una separat Bude Veteris et altera ville Sancti Jacobi apostoli*), és onnan ugyanazon oldalon haladva megy a kerek köhöz (*ad lapidem rotundum*) a mondott Szentjakab egyház fölső részén, az út mentén, melyen Új Budáról Óbudára jutunk (*per quam de Nova Buda itur ad Veterem Budam*), mely mellett van a másik határjelző kő, és onnan megy a völgy partjához (*ad crepidinam vallis*) és ugyanazon parton át egész a part végéig, és ott van két új határföld és ott van a budai egyház Dobsza földje (*terra Thobsa*). Onnan észak felé fordulva megy a helyhez, melyet Huzaháza hegyének neveznek, és ott van két határföld, egyik a Dobsza földet, másik a király úr birtokát határolja”. Ez a határjárás sokkal világosabban leszögezi a helyrajzi pontokat: a Nyulak Szigete, korábban Szűz Mária sziget, egyértelműen a mai Margitsziget, ahol 1400-ban még volt klarissza zárda, Szentjakabfalva pedig a mai Újlaknál kellett feküdjék a Duna mentén. Szentjakabfalva fölött, valószínűleg a Kolossy-tér feletti Kis Kecse-hegyen (miként Gömöri

Havass Sándor a 19. század végén gondolta, az akkor még ott látható falmaradványok alapján, Bp. régiségei, III.) állott az Árpád-kori budai királyi vár, melyet az ősi hagyomány alapján németül Ecilburgnak, Attila várának neveztek, noha a nevet úgy tűnik a préposti, majd királynéi várra is alkalmazták (ld. Borbála királyné levele). A Tarih-i Üngürüş, egy 14-15. századi latin gestánk török fordítása így ír: „*Atilusz a Tuna mellett felüdülvé, egy magas helyre ért ... elhatározta, hogy azon a helyen székhelynek alkalmas hatalmas palotát épít..., és a régi székhelyet átköltöztették erre a helyre, melynek az Atil nevet adta*” (ford. Blaskovics József). Az ógermán Niebelung-ének is megemlékezik Attila király fehér váráról: „*A gazdag Ezele maga húzatta fel szorgalmat kívánó nagy munkával a palotát, tornyokat, szobák hosszú sorát egy fehér várban és egy pompás csarnokban.*” (Ipolyi: Magyar Mythologia, p. 156, Lassberg-kézirat, 1230 k., Badische Landesbibliothek, 6. ábra).

vñ max. vñ allez dar fi wolden. des was man in bereit. man here von den de  
 genen. vil michel wud' geseit. **E**zele d'riche: her an bow. geleit. sinen  
 vix kostenliche. mit groter arebeit. Palas un' Torne. kemenaten ane' zal.  
 in einer witen burge: vñ einen herlichen Sal. Den her er heizen bowen.

6. ábra

descendit nominatissimū atq; potentissimū rex attila. q̄ anno  
 diuice in carnationis. ccc. l. i. de terra sathica descendens  
 cū ualida manu in tñam pannonie uenit. et fugatis is  
 uanis regnū obtinuit. Et regalem s̄ locū dicitur uix  
 danubium sup calidas aquas. et omnia antea opa que  
 ibi inuenit renouari p̄cepit. et in circuitu muro fortis  
 sumo edificauit. que p̄ linguā hungaricam dicit̄ nō  
buduar. et a rethoricis ecilburg uocat̄. Et plura  
 iter hystorie teneant. Longo aut̄ post tempe de p̄genit

7. ábra.

Kézainál Attila eredeti székhelye Szőny (Scewen) volt, innen költöztették a hun királyi udvart „Attila városába”. Óbuda/Atilaváros említései: Anonymus 1.: *Buduuar, Ecilburgu, civitas Athile regis*, római kövekből (7. ábra); Chronicon Arnoldi: *urbs Adtile*; 1189-ben III. Béla itt vendégeli meg a Szentföldre tartó Barbarossa Frigyst; 1315: *domus nostra supra Veterem Budam constructa* (Óbuda felett épült házunk, ami lehet vár és palota, és a régi vár felújítására is vonatkozhatott a „constructa”); 1356: *castrum in civitatis seu opidi latere* (préposti/királynéi vár Óbuda mellett); 1507: *villa nostra Zenth Jakabfalva vocata ad castrum nostrum veteris Budensis pertinate* (az említett Szentjakabfalvánk az óbudai várunk felé menet); 14. századi velencei kódexben (Chronologia magna): *Ethulburg, huni vero Oubundam usque hodie vocant*; Borbála királyné 1425. márc. 16-i oklevelében: *unsern Sitz ez Eczelburg* (székhelyünk Eczelburg). A 70-es években feltárták egy vár maradványait az Árpád-híd budai hídfőjénél, a református parókia közelében, ami a préposti, majd királynéi vár lehetett, s a határjárás rögzíti, hogy ezt a várat az óbudai káptalan építtette, és az Anjou-k évi 1 arany márka bérleti díjat fizettek

érte. Rendkívül érdekes, és mindmáig mellőzött, egy Budavár ostromát ábrázoló 1602. évi osztrák katonai térkép, melyen szerepel egy vár, *reducta auff der höhe*, erőd a magasban jelmagyarázattal, de nem közvetlenül a Duna-parton, mint Zimmermann 1595. évi rajzán, hanem az akkor ágyúállásnak használt amfiteátrum fölötti dombtetőn (ld. Némethy, 1884, közöltem az Országépítő 1999/1. számában, sajnos a tördelő lekicsinyítette), amely talán valóban Attila-várral lehetett azonos, ill. ezt a reduttát 1686-ban már csak *sáncnak* nevezik (ld. térképek). Óbuda területén, a nagy úttól délre állott Kurszán vezér, Árpád uralkodótársának vára is a helyi hagyomány szerint (1332: *via a parte meridionali directe ex parte loci antiqui castris Kurchan*), mely Györffy György szerint az amfiteátrummal volt azonos (a 19. század végi térképeken a földdel borított amfiteátrumnak még Király-hegy a neve), és volt erre egy Korszan nevű szőlő is (*ac quendam vineam suam Korcan vocatam in promontorio civitatis veteris Budensis adiacentem*). Megismétlődik a határjárásban a kerek kő, a völgy partja kifejezés, és a Huzaháza hegye. Nagy előny, hogy az okirat említi az *égtájakat*, amerre a határjárás haladt.

2. rész: „innen ugyanazon vidéken át megy a hegyhez, melyet Monyoros hegynek neveznek”; ez a pont is azonos az 1212. évvel.

3. rész: „onnan a Monyoroson át megy a magas hegy tetejéig” (*ad cacumen montis excelsi*). A hegy valószínűleg a Hármashatár-hegy, a környék legmagasabb pontja, mely Gercse, Nyék falvak és Óbuda közös határa volt.

4. rész: „és onnan kelet felé fordul és keresztülhalad a völgyön a hegyhez”. A meg nem nevezett hegy a mai Tábor-hegy lehet.

5. rész: „és onnan leereszkedik ugyanazon keleti irányban a völgybe”, azaz a Tábor-hegy keleti oldalára.

6. rész: „onnan a szőlők között (*inter vineas*) másik két új határföldhöz megy”.

7. rész: „és onnan az ösvény végénél érkezik a nagy úthoz, amely a *Boldogságos Szűz Fehér Egyházához vezet*” (*ad magnam viam, qui ducit versus albam ecclesiam Beate Virginis*). A „nagy úton” itt is a római kori út értendő.

8. rész: „és onnan magán a nagy úton megy a mondott Fehér egyházához közel az esztergomi nagy útra” (*et inde per ipsam magnam viam venit circa dictam albam ecclesiam ad viam magnam Strigoniensem*). Ez a rész is világosan megkülönbözteti a római kori nagy utat és az esztergomi nagy utat, melyek az óbudai hegy előtt keresztelték egymást. Fontos megemlíteni, hogy az esztergomi nagy út Esztergomból a már nem létező Szentkirály és a ma is létező Tokod helység irányában haladt (Ó)Buda felé egy 1181-es okirat szerint, tehát jóval a tatárjárás előtt, s errefelé zajlott a nagyobb forgalom Esztergom és (Ó)Buda között (Knauz Nándor: *Monumenta ecclesiae Strigoniensis, Az esztergomi főegyházmegye latin oklevéltára, II., 6.o.*). Láthatjuk, hogy az 1355-ös határjárás nem ment el Gercse faluig, hanem leereszkedett a hegyről az esztergomi úthoz. A továbbiakban az északnak forduló határjárás említi a hegy alatt kifolyó forrást (*puteum sub monte fluentem*), nyugat felé a Solymár melletti Örs (*Wrs*) falu földjeit, észak felé Fenyőmál (*Fenyeumal*) hegyet, tovább északnak *Thebeseré-t* (1283-as okirat szerint szőlő, mely Pazanduk falu területén van), mely érintkezik Békásmegyér (*Meger*) határával. Innen keletre megy a határ egy lyukas kőhöz, ahol a Szentlélek egyház (a budafelhévi Johannita konvent) keresztéseinek malma áll (a közeli rétet is *Sicambria mezőnek* nevezték), majd dél felé fordulva a határjelzőül szolgáló ledől fal, azaz a római vízvezeték mentén s annak utolsó kövétől a határjárás a ferencesek óbudai rendházának falához ér (Miklós utca), melynek kapuja

Alba ecclesia felé néz (*ad murum curie fratrum minorum, cuius porta respicit versus ecclesiam albam Beate Virginis*). Innen a határ a préposti vár előtt, melyet árok választott el a nagy úttól, melyen Fehéregyházára jutunk (*ante castrum, quod quidem fossatum dividitur per quandam viam magnam, per quam itur ad predicatam ecclesiam albam Beate Virginis*), visszatér kiindulási pontjához, a Dunaparthoz, majd a Nyulak Szigetére, az ottani romok felső részéhez, és itt végződik (*et abinde transit Danubium ad insulam leporum predictam iuxta superiorem partem castrum diruti et ibi terminatur*).

(Bártfai Sz. L. nyomán a latin részeket fordította: Z.T.Cs.)

Források: Bártfai Szabó L.: Óbuda egyházi intézményei a középkorban, Bp. 1935, Mit várhatunk a Fehéregyháza körül folyó ásatásoktól? Bp. 1936., Pest megye történetének okleveles emlékei, Bp. 1938. (Anjou-kori határjárás teljes latin szövegével), Némethy L.: Még egy szó Fehéregyháza és Árpád sírja érdekében, Archaeologiai Értesítő III-IV, 1884, valamint Budapest régiségei II., III., X. Ld. még Anonymus, Kézai és más források latin kiadása, S. L. Endlicher: Rerum Hungaricarum Monumenta Arpadiana, Sangalli, 1849. (archive.org)

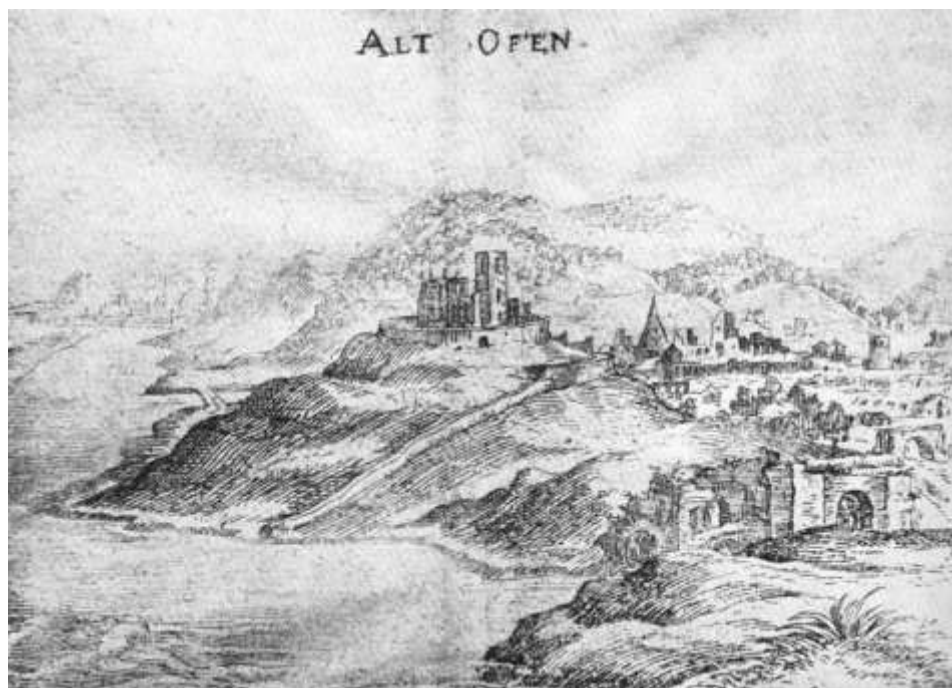
## **Függelék II.**

### **Óbuda a régi metszeteken és térképeken**

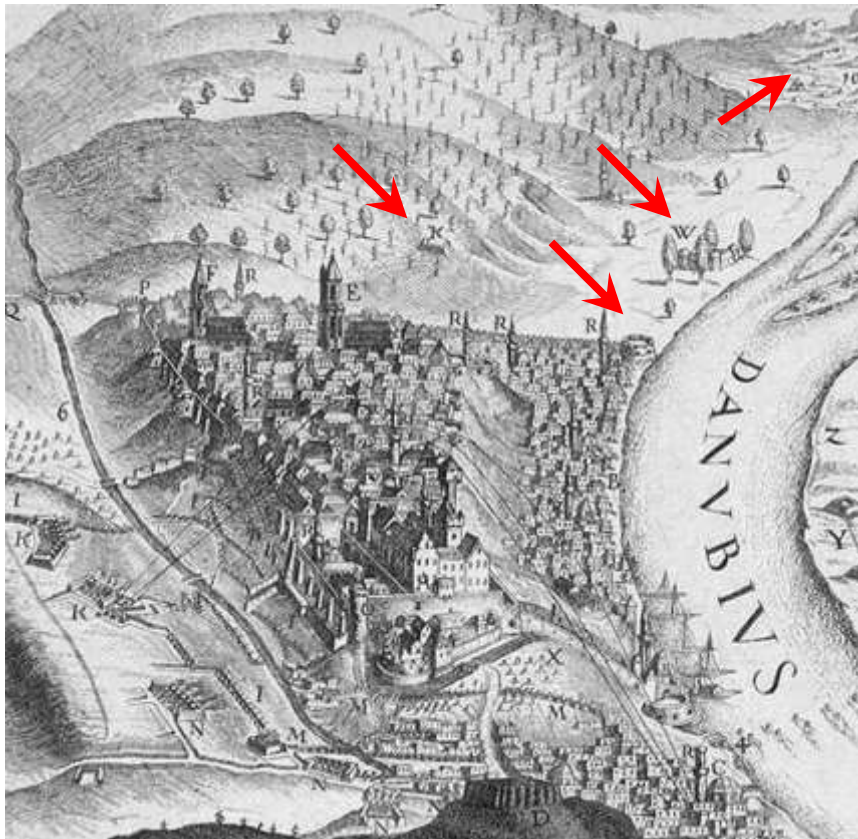
8-9-10. P. Zimmermann forrásmetszete: „Anno 1595 Januarius 22, ALT OFEN”. A rajz geográfiai túlzó, hiszen úgy tűnik mintha legalábbis a visegrádi hegységet látnánk. Azonban ténylegesen a középkori Óbudát ábrázolja északi, északkeleti nézetből, csak a közlés teljessége miatt kissé egybesűrítve a jellemző épületeket, eseményeket, kiemelve a királyi várat. A Duna ekkor még kb. a mai Lajos utcáig terjedt (ld. 23. A Duna-meder Nagy Lajos korában), valószínűleg a mai Kolossy-tér fölött magasodott „Eczelburg”, az Árpád- és/vagy Anjou-kori királyi vár, noha a préposti várra is átvihették az Eczelburg nevet. A vár mögött jobbra Óbuda romjai: a csúcsos torony valószínűleg a klarisszák kolostorát jelzi (Kiskorona utca), mellette egy fallal kerített bástyaszerű épület talán a préposti, majd királynői vár lehet (Flórián tér), amellet a hegy alján pedig kivehető egy fallal körülvett toronynélküli kis épület, ami talán Fehéregyházának felel meg. Az előtérben, az ágaskodó lovasok fölött jól láthatóan a nevezetes aquincumi vízvezeték romjait akarta megörökíteni a rajzoló. Zimmermann metszete a Dilbaum-krónikában jelent meg (Augsburg, 1603), mely így magyarázza a képet: „*van egy harmadik városka* (ti. Pest és Budán kívül), *az úgynevezett Óbuda, ennek közelében királynői vár, a Duna mellett.*” Zimmermannról úgy tartja a kutatás, hogy a helyszínen vett vázlatokból dolgozott, s bár itt a valóságot eltúlozta, van egy térképhűségre törekvő másik metszete is, melyen az 1602-es térképet vehette alapul. Metszetét később átvette Wilhelm Dilich (1571-1655, másképp Schäfer, Ungarische Chronica, Cassel, 1606), aki Óbudát, Újlakot dél felől is ábrázolta Új-Budavárral együtt, és a holland Jacob Tollius (Epistolae Itinerariae, Amsterdam, 1700). Mint néhányan már megállapították, e metszeteken látható vár hasonlít a Képes Krónika 21. oldalán a magyarok bejövételét ábrázoló miniatura váraihoz is (a régi rajzok pontosságáról ld. alább, Simontornya, J. van Nypoort, 1686., és Rózsa György a Birckenstein-metszeteskönyvről, MKSz, 1957/1., és Havass Rezső: Bibliotheca Geographica Hung., 1893).



8. ábra. Zimmermann rajza, 1603.



9. ábra. Dilich (Schäfer) művészi metszete, 1606.

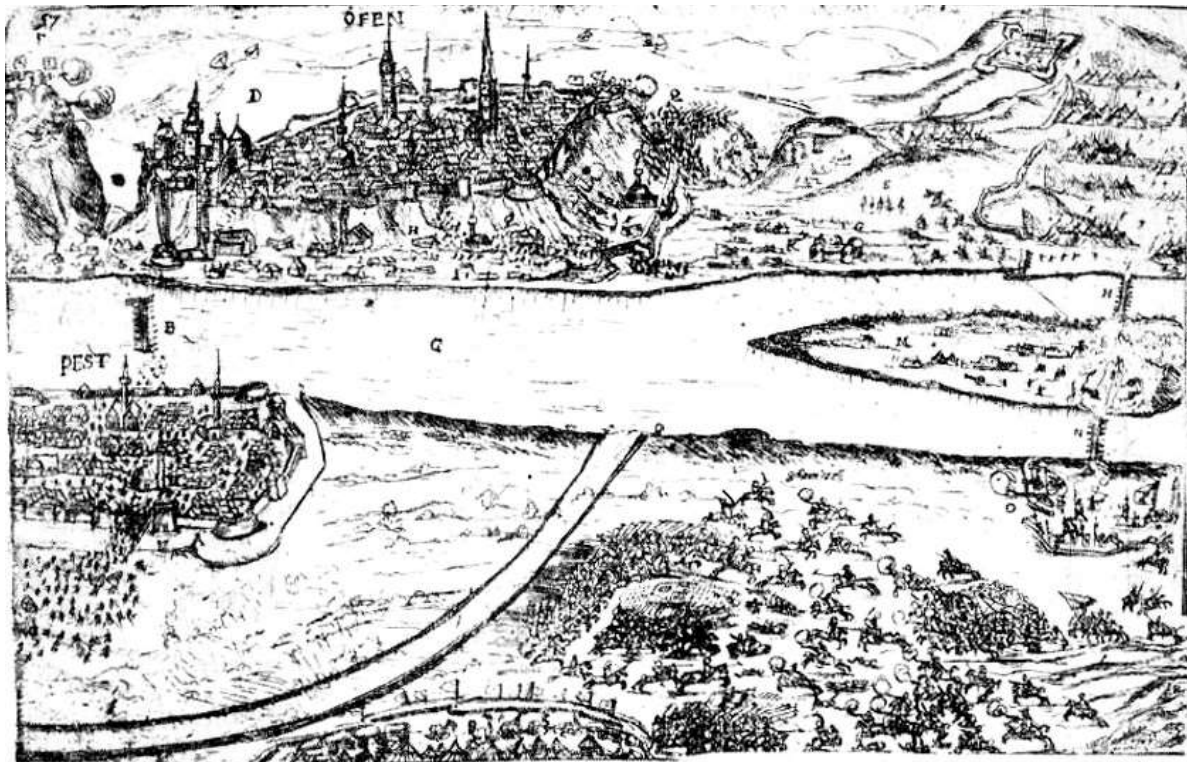


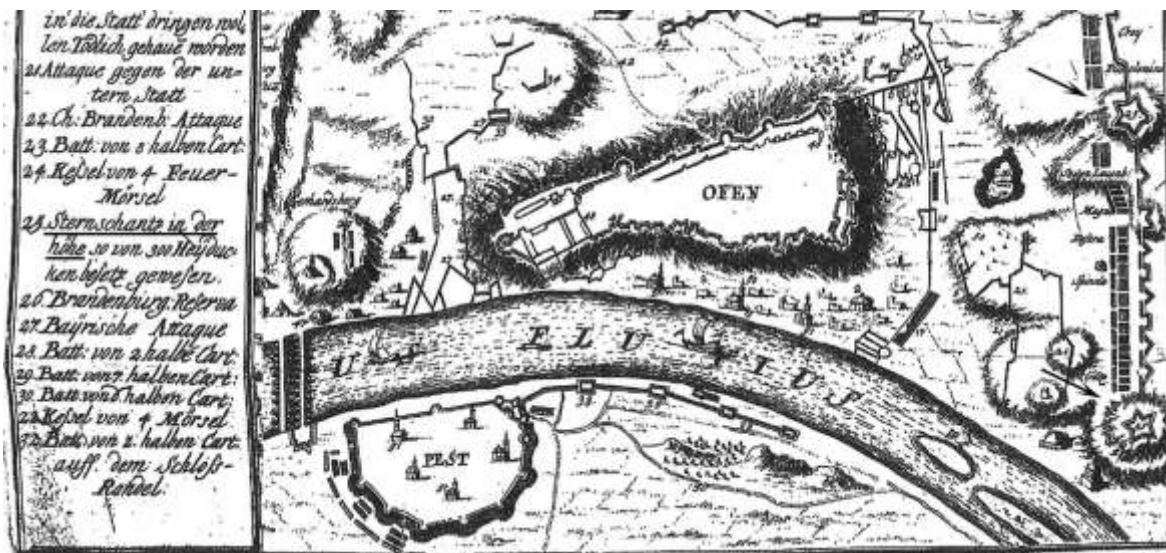
10. ábra. Dilich másik rajza dél felől ábrázolja (Új)Budavárát, valamint az óbudai királyi várat vagy „reduttát” (K, mégis Kiscell?), az amfiteátrumot (R), és a török fürdőt vagy lőpormalmot is (W), jobbra fent pedig Óbuda romjait (10), tehát nem „Békásmegyert”, nem „Budakalászt”, ezeken a helyeken egyéb, régi emlékek lehettek a falvak mellett, részint talán valóban a *hun kori* Attila vára, városa, római kori romok, vagy akár a legendás Sincambria, bár erről a római kori források nem tesznek említést e tájon

Alább: Budavár ostromáról készített térkép, 1602. szeptember, részlet (Némethy L.: *Még egy szó Fehéregyháza és Árpád sírja érdekében*, Archaeologiai Értesítő III-IV, 1884, pp. 163-175, első újraközlés: Z.T.Cs.: *Fehéregyháza*, Országépítő, 1999/1, p.21). A 34-es szám magyarázata: „*redutta auff der höhe*”, fr. 'redoute', erőd a magasban, amely a Margitszigettől nyugatra, az ágyúállásnak használt római, katonai amfiteátrum (Kurszán-vár) fölött látható. Ez a ma már nem létező „redutta” talán épp az eredeti, hun kori Attilavár-Budavár volt (a térkép ábrázolása semmiképp sem azonosítható a Lánszki Imre által feltételezett budakalászi, Nagy-Kevély előhegyi maradványokkal, noha az ottani kőbányában is áll egy középkori várfal-részlet, ld. Egyed Z. fotója). A reduttától jobbra látható a hegyen átvezető régi római út, a *magna via* fehér sávja, Óbuda területén a hadosztályok láthatók. Így tehát a mai Óbudán 2-3 vár, vagy várszerű épület is állhatott, melyeket a régészek nagyrészt már feltártak: 1.) a préposti vár (Flórián térnél), 2.) a római amfiteátrumból a honfoglalás idején kialakított Kurszán vára (Nagyszombat u.), és 3.) a fenti, még feltáratlan „redutta”. Nem valószínű, hogy Kiscellre vonatkozik a „redutta”, mert amikor 1724-ben itt építkezni kezdtek a trinitáriusok, a fennmaradt részletes munkanaplóból kiderül, hogy nem találtak romokat, noha Bártfai nem tartja kizártnak, és idéz egy helyi hagyományt is a régi, királyi *castrum*mal kapcsolatban (Függ. III., 28. irat). Ezenfelül nem szabad elfelejtenünk, hogy a török időkben is épültek várak Magyarország területén.



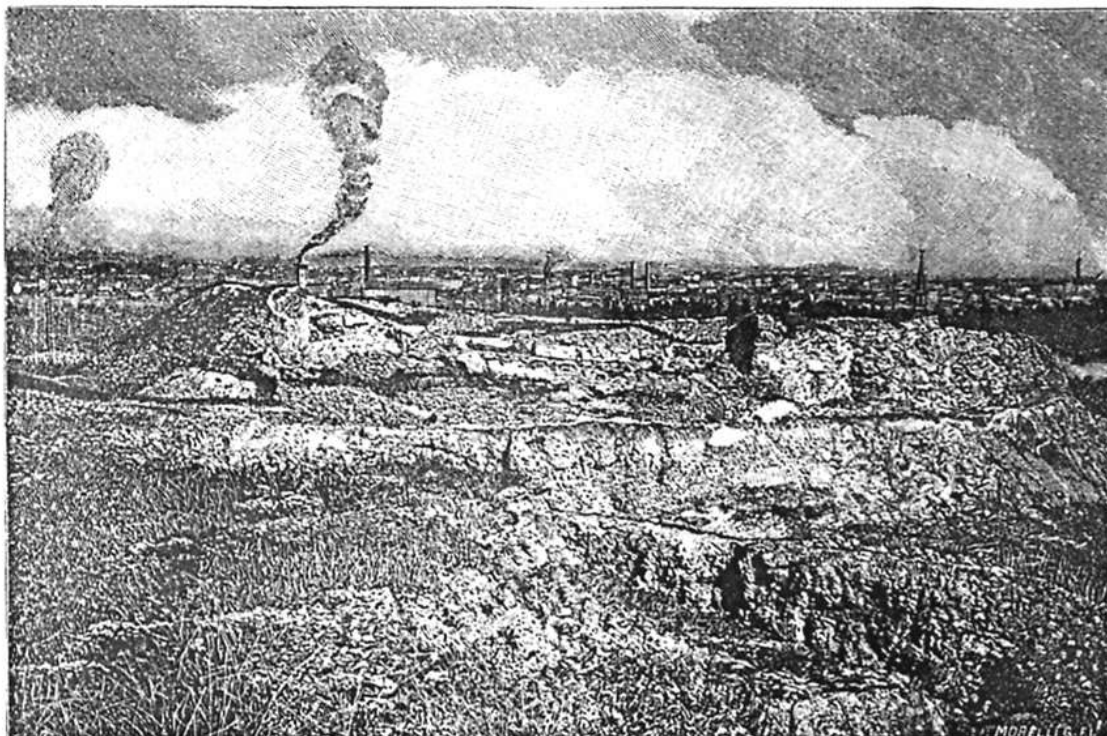
11-12. ábra. Az 1602. évi katonai térkép részlete; az ágyúállásnak használt katonai amfiteátrum („Kurszán vára”, vö. Anon. 1, 46, 49, 52, Attila a római romokat felhasználta, majd ezeket találták meg a honfoglalók), fölötte, nyugatra a 34. számmal jelzett „*reducta a magasban*” (Némethy, 1884). Az egykorú Zimmermann és Dilich metszetek mintha a két objektumot egyben ábrázolták volna, de mindkét rajzolónak van hívebb rajza másík nézetből is (alább Zimmermanné). Ez a vár megfelel az 1315. évi okirat „*domus nostra supra Veterem Budam constructa*” megjelölésének, ahol a „*constructa*”, *épült* kifejezés Anjou-kori építésre, átalakításra is vonatkozhat.



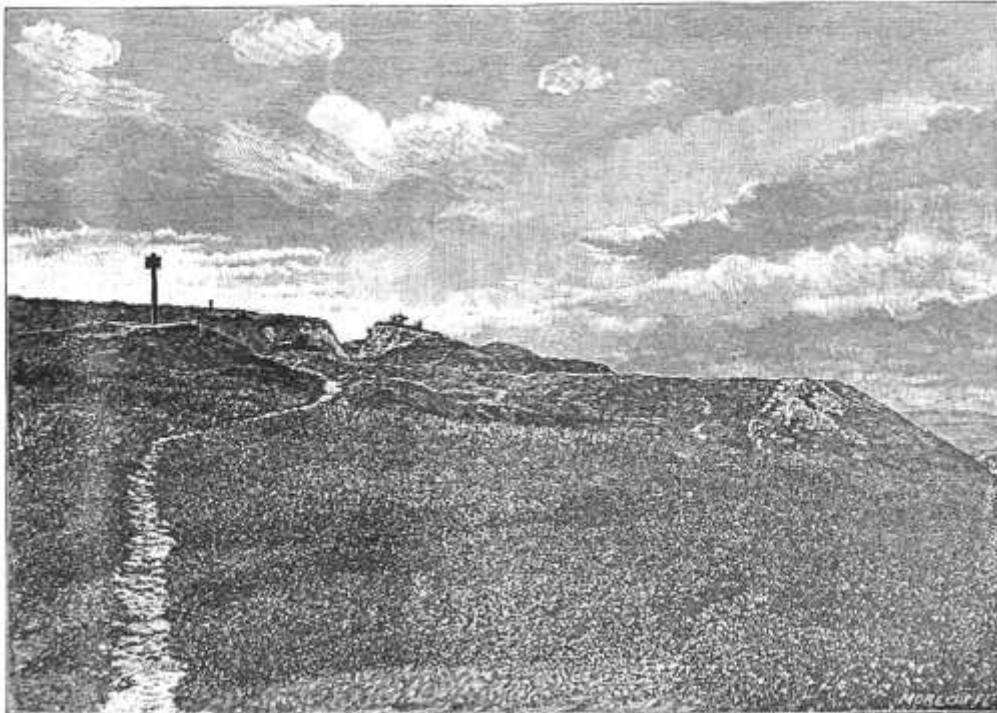


13. ábra. Az 1686. évi, Abelinus-féle katonai térkép Buda visszafoglalásáról, részlet; jobbra, 25. számmal: *Sternschantz in der Höhe*, csillag alakú sánc a magasban, mely az 1602. évi *redutta* lepusztult maradványa lehet, alatta a kerek amfiteátrum, szintén csillag alakú sáncként föltüntetve ([www.digam.net](http://www.digam.net)); ugyancsak „magas helyen” említi a Tarihi Üngürüz Attila várát, a Duna mellett.

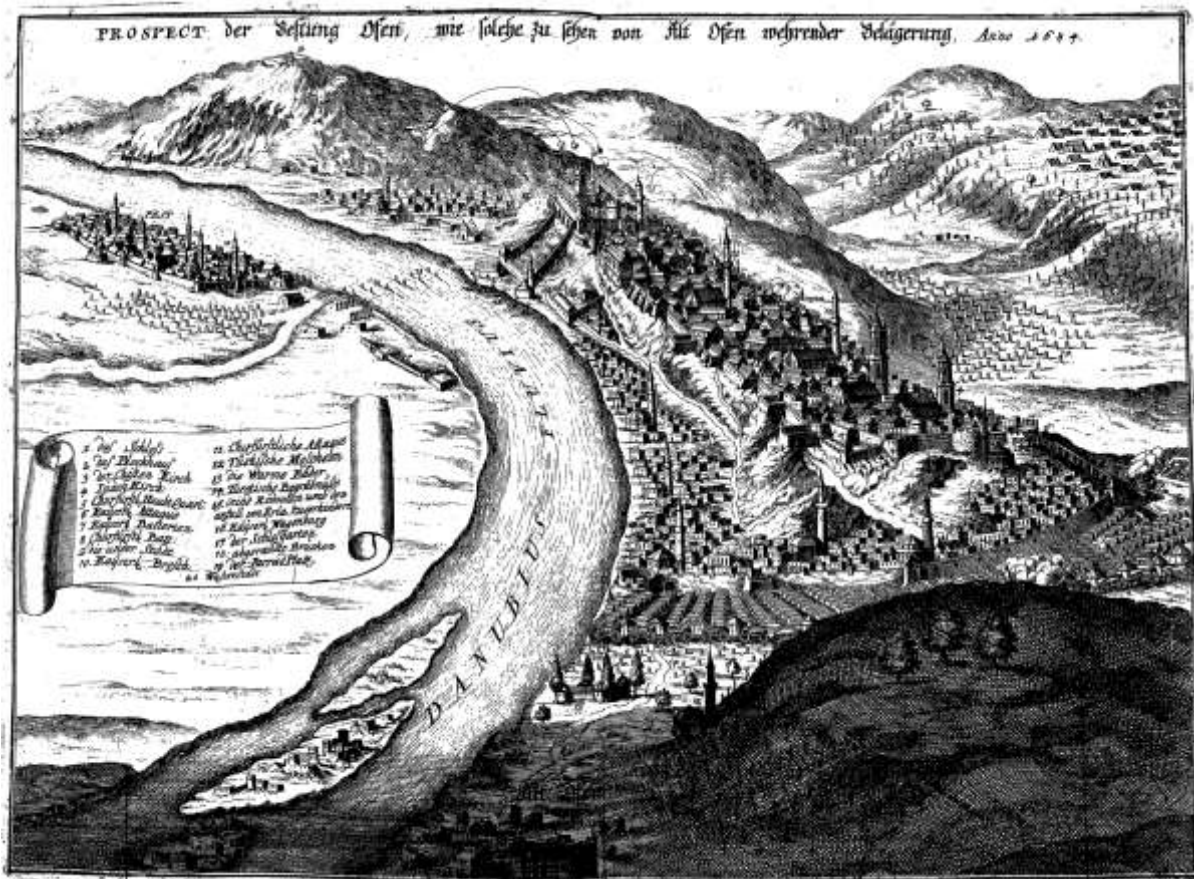
14-15. A 19. század végén még jól látszottak egy hajdanvolt vár, erődítmény lepusztult alapfalai Újlak és Óbuda határán, a Kis Kecske-hegyen, melynek tövében feküdt egykor Szentjakabfalva. Ezek a romok alátámasztják az 1315-ös „domus nostra supra Veterem Budam constructam”, és az 1602., 1686. évi térképmetszetek „höhe”, ’magasban’ megjelöléseit (alábbi két metszet forrása Gömöri Havass Sándor: *Királyi, királynéi várak Óbudán*, Budapest régiségei, III. kötet, 1891).



14. ábra. Eczelburg (Etelevár) telepe nyugatról.



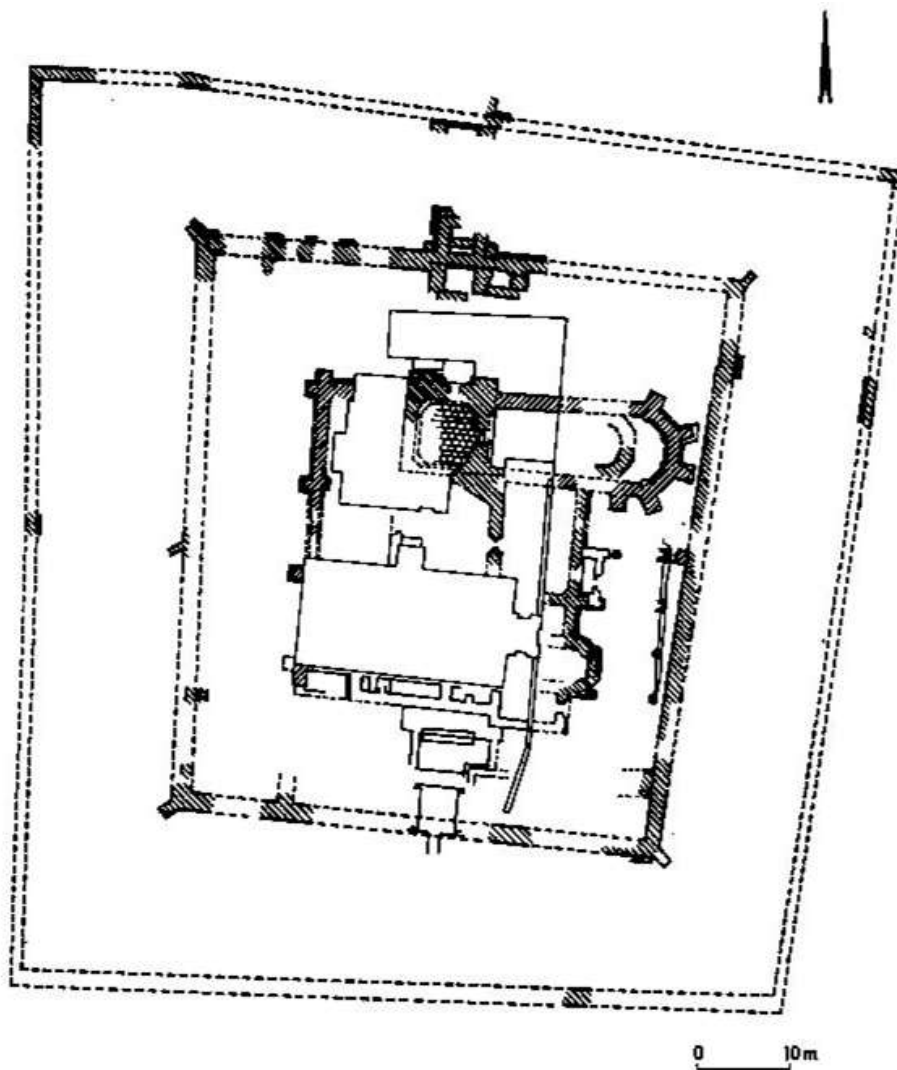
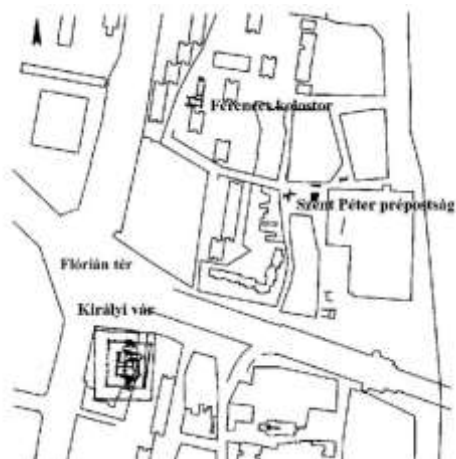
15. ábra. Eczelburg (Etelevár) telepe keletről.



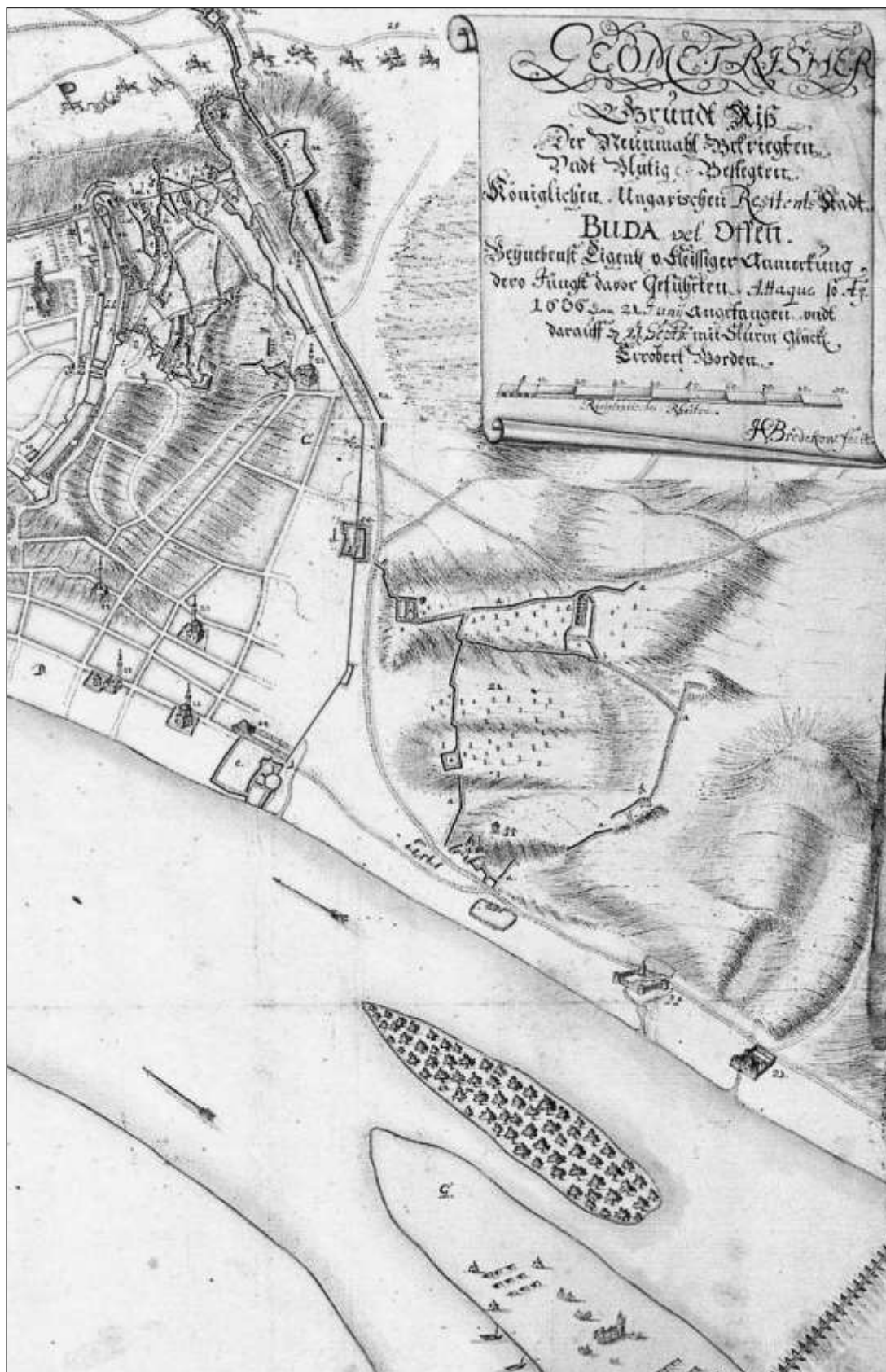
16. ábra 1684. évi térképmetszet, az előtérben, árnyékolva Alt Ofen, Óbuda; távolabb, a négy fa között látható saroktoronyos épület törökfürdő (13., vö. a régi Banaföld, Banahaza uitt. Fehéregyházával kaps., a szláv banja = fürdő szóból), amely más térképeken löpormalomként, mecsetként is szerepel ([www.digam.net](http://www.digam.net))



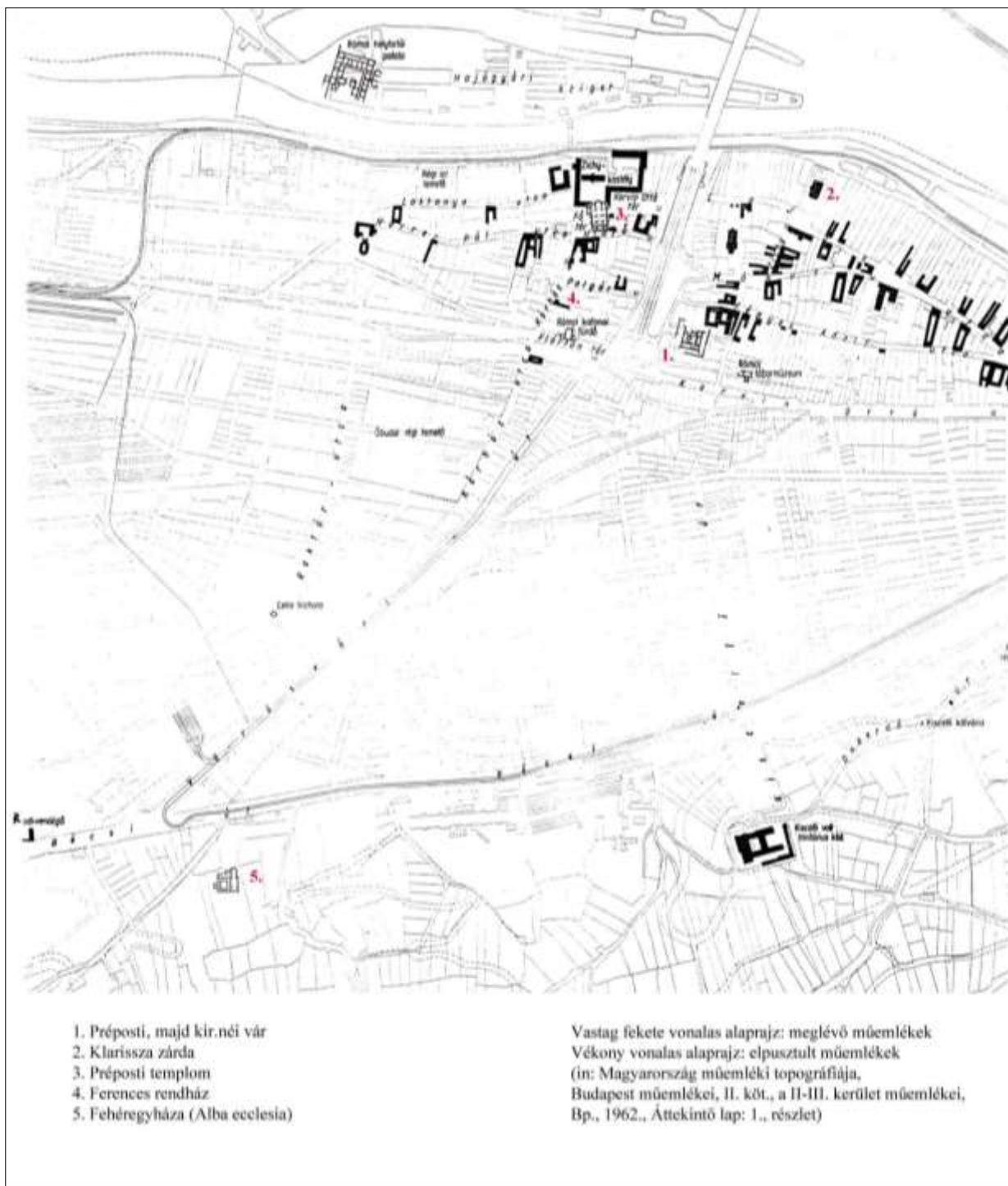
17. ábra. Gömöri Havas Sándor térképe Ecilburg/Attilavár feltételezett helyéről (Bp. rég. III.); az amfiteátrumnál lévő Határ u. neve még a 19. század végén is jelezte Óbuda régi határát (mai Nagyszombat u.), a Királyhegy elnevezés pedig ekkor még őrzi Kurszán vezér emlékét, az oklevelekkel együtt (vö. Anon. 1, 46, római épületek újrahasznosításáról Attila által, majd ezek használata a honfoglalás után)



18-19-20. ábra. A Flórián térnél feltárt préposti erődtemplom, mely királynéi vár lett, amikor Erzsébet királyné ideköltözött a Zách-eset (1330) után, de évi 1 arany márkát fizettek érte az óbudai káptalannak, mely egykor építtette (ld. 1356. évi oklevél, Bártfai: Pest m., teljes lat. szöveg, ahol a várat „opidi latere”, a városka mellett helyezik el); mivel maradványait mélyen a föld alatt találták, így semmiképpen nem illenek rá az 1315., 1602., és 1686. évi meghatározásokban a *domus nostra, redutta, sánc*, melyek a *magasban* feküdtek, Óbuda *fölött*, noha az oklevelek helymeghatározásai sem mindig következetesek, s nem kizárt, hogy az 1315-ös „*supra*” jelenthetett „*latere*”-t 1356-ban (vö. Békásmegyery „*ante Budam*” és „*supra Vet.Bud.*”), s ekkor a térképek reduttája, sánca lehet török eredetű is.



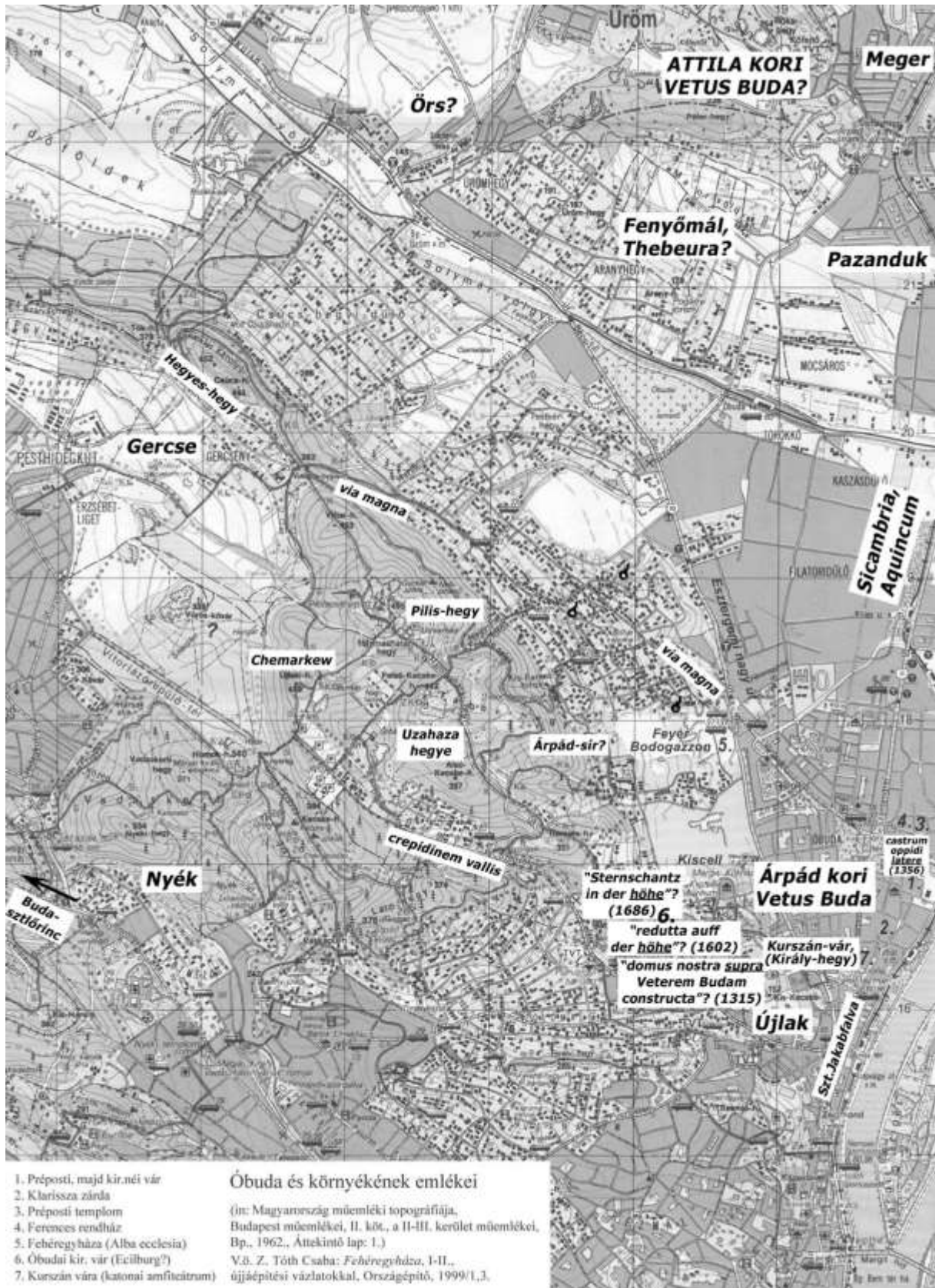
21. ábra. Egy másik térkép Buda 1686-os visszafoglalásáról; a Duna-parton, a Margitsziget vonalában törökfürdők, mecsetek, és valószínűleg az ekkor már löpormalomként használt egykori préposti, kir.néi vár, mint a fontosabb, katonailag kiemelt objektumok ([www.digam.net](http://www.digam.net)).



22. ábra. Óbuda feltárt és elpusztult műemlékei (Magyarország műemléki topográfiája, II., 1962.)



23. ábra. A Duna-meder Nagy Lajos király korában (14. sz. közepe). Ez alapján elfogadható, ahogy a Dilich-Zimmermann metszeten szerepel egy Dunába ömlő patak feletti híd, csupán az nem, hogy ettől északra kellene helyezni a középkori Óbudát. Jobbra lent: a római kori Aquincum környékének vízrajza (vö. *Aquincum – Ókori táj, ókori város*, szerk. H. Kérdő-Schweitzer). Itt jegyezzük meg, hogy ha Priscus leírása szavahihető Attila király medersírbá helyezésétől, akkor a római kori vízrajzi helyzet szerint a Duna-holtág, melybe Attilát temethették, a mai Békásmegyér, Római fürdő környékén is kereshető, ami eddig szintén nem került föl a kutatók részéről (itt is szükség volna a régészeti geomágneses felmérésekre, szondázásra).



24. ábra. Óbuda és környéke a Budai-hegység turisztatérképén. Vastagon szedve feltüntettem a középkori *határjárások* főbb pontjait, az óbudai királyi vár(ak)ra vonatkozatható adatokat, és a Hármashatár-hegynél kiemeltem a három forrást (Laborc u., Farkastorki lejtő-Remetehegyi út kereszteződése, Táborhegyi lejtő), melyek közelében valószínűleg kereshető Árpád fejedelem sírja, aminek végre utána kellene nézni, hogy igazat mondott-e Anonymus, vagy csak „szimbolikusan” fejezte ki magát (Z.T.Cs.)

### Függelék III.

**Bártfai Szabó László: Óbuda egyházi intézményei a középkorban, Bp., 1936.**

**p. 63-64, 28. sz. oklev., ford., ismertető**

„1315. május 14., Szeged. I. *Károly* király (Károly Róbert) miután elődei okleveleit átvizsgálván meggyőződött arról, hogy az óbudai szőlőkből szedett csöböradót ősei elengedték, s ő csak saját javára szedte azt, *Tamás* esztergomi érsek, *István* veszprémi és *Benedek* csanádi püspökök és *Henrik* (ó)budai prépost kérésére arról az óbudai káptalan javára lemond a jelen évtől eltekintve, hogy az Óbuda fölött épített királyi vár bor nélkül ne maradjon.

...*Quod nos cupientes jura ecclesiarum salua existere et incipientes litteras nostras priores et eciam aliorum regum predecessorum nostrorum, mediantibus quibus chybriones (csöböradó), qui de vineis in territorio Veteris Budae existentibus propter nostram necessitatem recipere solebamus, sunt relaxate, ad instantes petitiones venerabilium in Christo patrum et dominorum Thome Dei gracia Strigoniensis archyepiscopi locique eiusdem comitis perpetui, Stephani Vesprimiensis aule domine regine consortis nostre karissime cancellarii et loci eiusdem comitis perpetui; nec non Benedicti Chanadiensis Dei gracia episcoporum fidelium nostrum, quos prosequi volumus omni bono, et specialiter propter fidelia seruicia discreti viri magistri Henrici prepositi Budensis, que nobis indefesse studuit exhibere, relaxauimus nec amplius excepto anno presenti, ne domus nostra supra Veterem Budam constructa victualibus deficiat et infidelibus nostris ad eandem machinari volentibus via pateat malignandi, vt nullus rector vel conservator domus nostre predictae ipsos chybriones amplius recipere debeat vel presumpmat.*

Megjelent a Magyar Tört. Tár. IV. 162. l.

Az oklevél világosan kifejezi, hogy a király (1355 után a királynék) óbudai vára nem a város falain belül, hanem felette, a hegyoldalban állott. Ez pedig csak a mai Kiscell lehetett. [vélte Bártfai – Z.T.Cs.] Hogy a Zichyek az építéskor [1724, a templomot felszentelték 1738. – Z.T.Cs.] nem találtak szembetűnő romokra, azt bizonyítja, hogy a török kivonulása után elsősorban a kincstári épületek köveit hordták el az építkezésre, de nem azt, hogy előtte ott épület nem állhatott. Az 1822. évi canonica visitacio, melyeknek óvatossága közismert, feljegyezi az akkor még élő hagyományt:

*Hinc proum est conuicere castrum Vetero Budense hic olim floruisse. Caeterum Budam Veterem cum castro deinceps constanter reginae Hungaricae possidebant.* [ez a magasan fekvő „reduktát”, „sáncot” is jelentheti, Kiscell közelében. – Z.T.Cs.]

Várnagyai voltak: 1305. Iván alvárnagy, 1328. Drugeth János, 1343. Bátmonostori Tötös, 1353. András deák alvárnagy, 1354. Csór nembeli Tamás ajtónálló, 1356. Berényi Pál alvárnagy, 1366-67. Mezölaki Miklós egyben kassai kamaragróf, 1372-77. Pápa nembeli Zámbo Miklós, 1510. Zalkai László. A XV. század folyamán a várban az egyetem volt elhelyezve.”

**p. 67., 36. oklev., ford., ism.**

„1334. július 15., Avignon. *XXII.* János pápa hozzájárul ahhoz, hogy *Erzsébet* magyar királyné *Szent Klára* tiszteletére Óbudán (in oppido Buda) a veszprémi egyházmegyében saját és szülei lelki üdvéért kolostort, templomot, temetőt, lakóházakat és melléképületeket emelhessen.

Eredetije az Országos Levéltárban, Dl. 2638.

Megjelent Fejér C. D. VIII/3. 725. l. és a Veszpr. Pks. Római Oklt. II. 86. l.

A város neve az Arnoldi Chronicon Slavorumban (1189) *urbs Adtile*. (Salamon Ferenc idézete.) Anonimus is azt írja: *Buduuar, Ecilburgu, civitatis Atthile regis*. [1., 46., 49., 52.]

Az óbudai káptalan következetesen – alig egy-két kivételt ismerek – önmagát budainak, a várost Budának írja. Ebből ered a sok félreértés a helynevek magyarázóinál. De a XIV. század

közepétől kezdve ismert volt az *Óbuda* elnevezés is. Kitűnik ez a velencei San Marco könyvtár Z. Codex. Latinus No. 399. jelzésű kéziratából, amelyről *Schönherr Gyula* a Magyar Könyvszemlében (1899) azt írja, hogy *Thallóczy* hívta fel a figyelmet a nagyértékű XIV. századi kézíratra, melynek magyar vonatkozású részeit később *Áldásy Antal* másolta le az eredetiből. Szerinte 1356 körül írhatták, s ha szerzője nem is *Marcelinus fráter*, akinek neve a codexben két helyen is előfordul, kétségtelenül hitelt érdemlő forrásokból merítette adatait, s egykorú címe *Chronologia magna* volt.

A bennünket itt érdeklő rész a codex 50. és 51. lapjain a *Reges hunorum* felírású részből való:

*Atila... primo igitur occurrentem burgundie regem apud Basileam stravit, demum tamen tam acriter pugnatus est, ubi utrinque XVIII<sup>M</sup>. LX<sup>M</sup>. cesa sint. Deinde argentinam obsedit et muros destruxit, ut viantibus pateret iter. Deinde luxovium super dacos norvagianos frisores pruthenos magnum destinavit exercitum, aosque subiecit. Inde vero Sicambriam introivit et Belam vel Buda fratrem occidit et corpus in danubium prolici fecit, quia dominii sibi concessi fines excesserat, feceratque Sicambriam suo nomine appellari Buda, quam ipse civitatem Atila seu Ethele iusserat appellari. Theotonici interdictum formidantes vocaverunt eam Ethulburg, huni vero Oubundam usque hodie vocant.* (Schönherr Gyula hagyatékában.)

A Sicambria elnevezést Óbudára a XIV. század közepe táján (1308-) olvassuk a bécsi képes krónikában és néhány oklevélben [már Kézainál is – Z.T.Cs.]. *Eckhardt Sándor* (Sicambria, egy középkori monda életrajza, *Minerva* 1927. IV. évf.) szerint helyi önálló magyarországi hagyomány, amely nem tud a francia kapcsolatról, s fennmaradt a XVI. század végéig.

*Eczelburg* elnevezést *Borbála királyné* 1425. március 16-iki oklevelében olvassuk ismét, s azután gyakrabban előfordul.”

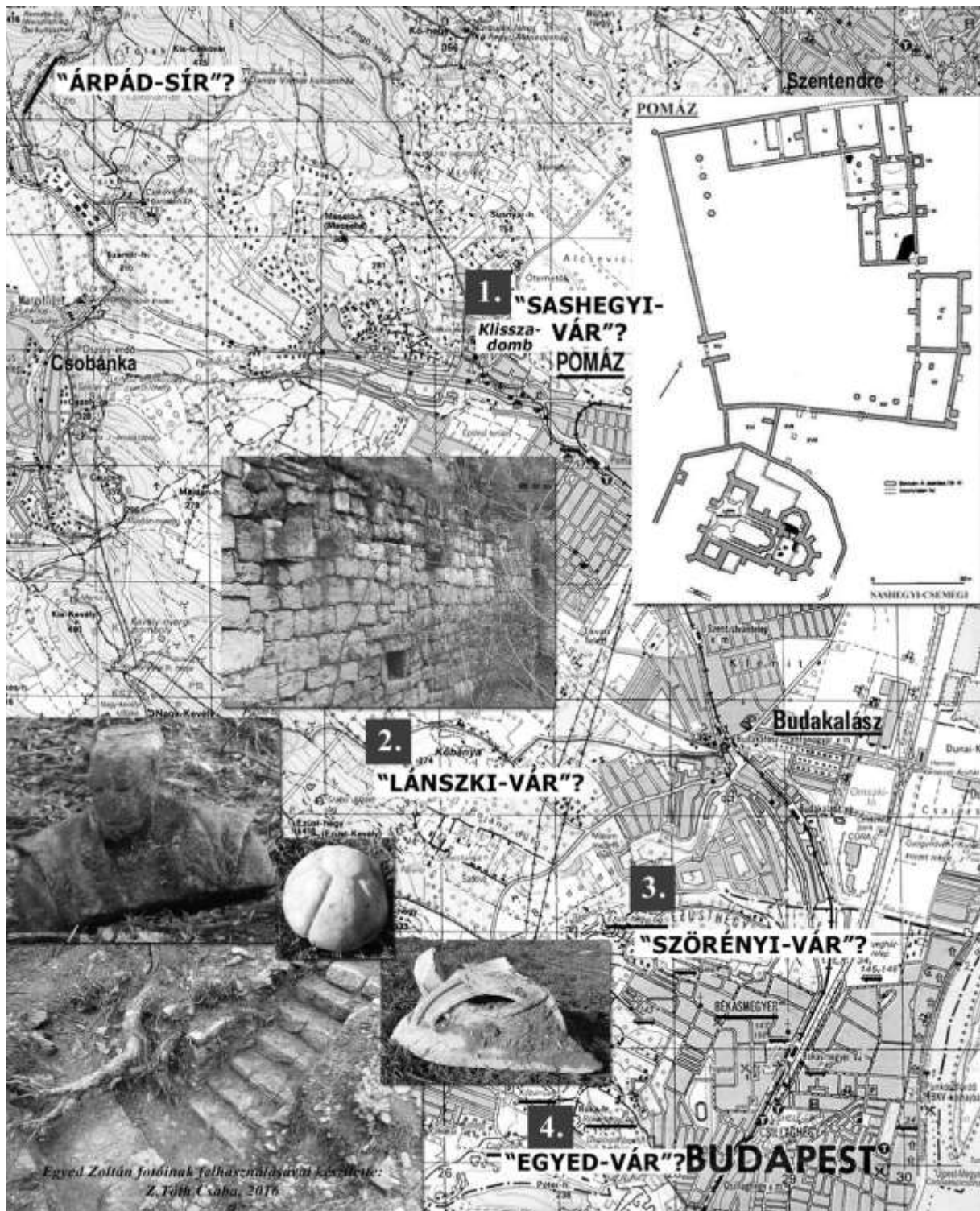


25. A Képes Krónika 21. oldala, a magyarok bejövetele



26-27. ábra. Simontornya „a Pilisben?” – egy példa a régi ábrázolások valóság-hűségére (Birckens-  
 tein, 1686, p. 96, J. van der Nypoort rajza). A fenti metszet a művész festői túlzásának eredménye,  
 a valóságban ez a vár sík, mocsaras vidéken feküdt (ld. alább, Osztrák-Magyar Monarchia képek-  
 ben). Többé-kevésbé ugyanez vonatkozik az Óbudáról készült metszetekre (Zimmermann nyomán  
 Dilich, Tollius, Vianen másolatai, vagy akár a Képes Krónika 21., 119. oldalain látható várak),  
 melyek alapján divattá vált a pilisi, visegrádi hegyek közt keresni a középkori (Ó)Budát. De ez rég  
 fel van tárva (klarisszák, ferencesek, préposti/királynéi vár, Fehéregyháza), s a Pilisben és környé-  
 kén egyéb, középkori és római kori épületek voltak, ill. nem biztos, hogy Anonymus 1200 körül  
 tudta, hol lett eltemetve Árpád fejedelem. Nem kizárt azonban, hogy az eredeti, hun kori Attilavár-  
 nak/Budavárnak (Niebelung énekben „wizen burg”, Attila fehér vára, a Tarihi Üngürisz szerint egy  
 Duna menti magas helyen, vö. 1315. évi okirat királyi „domus nostrája”, és az 1602, 1686. évi  
*pontosabb* térképek *magasan fekvő* erődítménye a katonai amfiteátrum vonalában), mely Óbudán  
 kívül is lehetett, *csak a neve* került át az Árpád-kori (Ó)Budára, mert nem akartak a romjaira épít-  
 kezni, de a névhagyományhoz ragaszkodtak („Szörényi-vár”? „Egyed-vár”? „Lánszki-vár”? „Sas-  
 hegyi-vár”? Kőbányák, kőfaragóműhelyek emlékei? Megj.: a mindössze 50 évig a Kárpát-medencé-  
 ben élt hunok leletei nagyon ritkák Óbudától északra is). Aquincummal együtt ezek lehettek az  
 Attila-kori Buda (Kézai óta „Sicambria”, ld. Aquincum, Kaszásdűlő), ill. ezeket tekinthették annak  
 a kevésbé precíz, a tér-idő viszonyokat még pontatlanul rögzítő középkorban (természetesen Si-  
 montornya nem azonos Salgó várával sem, noha ezt is egy Simon, vagy ennek rokona építette, ld.  
 Karácsonyi J: A magyar nemzetségek, Kacsics nemz.). (Z.T.Cs.)





28. ábra. „Alternatív” Óbuda-helyszínek: 1. Sashegyi Sándor (Pomáz), 2. Lánszki Imre (Budakalász), 3. Szőrényi Levente (Békásmegyér), 4. Egyed Zoltán, „Pajzsvívó” (Csillaghegy, Róka-hegy) feltételezései, és részben feltárt romemlékek alapján (Sashegyi S., Pomáz, Klissza-domb, és Egyed Z. lépcső-, kőkorlát-, mellszobor- és más leletei kiemelve, ill. a kalászi kőbányában látható középkori várfal maradványa, Egyed Z. fotói). Megj.: nem igazán érthető, hogy a legenda-kutató Josh Gates az *Expedition Unknown* dokumentumfilm-sorozat Attila sírjával foglalkozó epizódjában miért nem mutatta be Egyed Zoltán kutatását, aki Sashegyi óta a legtöbb leletet találta a Róka-hegy környékén, talán épp Sicambiára, és/vagy a hun kori Budára vonatkozóan, de a kalászi kőbányában lévő középkori várfalat sem mutatták be, noha ez Lánszki „asztala”, aki szerepelt a filmben.

## ***Függelék IV.***

### **Az 1355. évi óbudai határjárás latin nyelvű leírása**

...Prima meta incipit a parte orientali ultra partem Danubii ab angulo claustrum Sancte Clare de insula leporum et sic procedendo et transeundo Danubium versus partem occidentalem venit ad rippam ipsius Danubii ad duas metas lapideas, quarum una separat Budensis veteris et altera ville Sancti Jacobi apostoli, et abinde ad eandem partem modicum procedendo venit ad quendam lapidem rotundum in superiori parte dicte ecclesie Sancti Jacobi situm iuxta viam, per quam de nova Buda itur ad veterem Budam, iuxta quem est alter lapis pro meta positus. Et inde vadit ad crepidinem vallis et per eandem crepidinem usque ad finem crepidinis et ibi in fine sunt due mete nove terre erecte, et ibi metatur terre Topsa eiusdem ecclesie Budensis. Deinde reflectitur ad partem septentrionalem, ascendit ad locum, qui dicitur Vzahazhegye et ibi sunt due mete terre erecte, quarum una separat predictae terre Topsa et alia domino regi. Et inde per eandem plagam vadit ad montem, qui dicitur Monyorosheg. Deinde per idem Monyoros vadit ad cacumen montis excelsi, in cuius cacumine est lapis magnus pro meta signatus, ubi mete terre Topsa predictae terminantur et iungitur metis ecclesie Bude veteris. Et abinde reflectitur ad partem orientalem et transeundo quandam vallem pervenit ad quendam montem, in cuius fine est lapis alter similiter pro meta signatus, circa quem sunt due mete terre erecte, quarum una separat ex parte meridionali domino regi et alia ex parte septentrionali eidem ecclesie Budensi. Et abinde finita ipsa semita pervenit ad magnam viam, que ducit versus albam ecclesiam Beate Virginis, et ibi circa eandem viam unam metam terream erexerunt, et inde per ipsam magnam viam venit circa dictam albam ecclesiam ad viam magnam Strigoniensem, circa quam sunt due mete terre erecte, quarum una a parte orientali et meridiei separat domino regi et alia a parte occidentis ecclesie Budensis antedictae. Deinde per eandem viam magnam Strigoniensem ad puteum sub monte fluentem et ab ipso puteo circa eandem viam magnam ad unam metam terream circa fossatum vinearum erectam et deinde parvum eundo similiter circa fossatum vinearum alia meta terrea est erecta et abinde circa eandem vineam eundo sub arborem piri similiter circa fossatum vinearum similiter est una meta terrea erecta. Inde circa eandem viam magnam una meta terrea est erecta et exinde ad unam metam terream inter eandem viam magnam et quandam semitam erectam, et inde per eandem semitam currendo ad eandem plagam occidentalem ad tres metas terreas angulares, quarum una separat ex parte meridionali ecclesie Budensis et a parte occidentali terre Wrs ac a parte orientali domino regi. Et abinde transeundo ipsam viam magnam Strigoniensem versus plagam septentrionalem tendit ad quendam montem Fenyeumal dictum, et in latere ipsius montis est dumus nucis, iuxta quam metam terream erexerunt. Et abinde ascendendo per eundem montem venit ad quendam viam, per quam transitur per eundem montem iuxta vineas, ubi unam metam terream erexerunt. Et deinde per eandem viam ascendendo ad verticem ipsius montis unam metam terream erexerunt. Deinde per semitam descendendo inter vineas per eandem plagam septentrionalem pervenit ad locum, qui dicitur Thebeserÿ et ibi sunt due mete antique, ubi iungitur metis possessionis Megÿer et ibi est una meta terrea erecta. Et abinde reflectitur versus partem orientalem per quandam viam, transeundo eandem viam pervenit ad latus cuiusdam prati magni, ubi est quedam fovea, ubi olim erat lapis pro meta signatus et ibi unam metam terream erexerunt et abinde transeundo pratum illud pervenit ad lapidem perforatum, qui est iuxta molendinum cruciferorum ecclesie Sancti Spiritus et ibi iungitur iterato metis ecclesie ita, quod a plaga occidentali separat domino regi, a plaga orientali ecclesie Budensis et inde versus meridiem per murum dirutum, cuius lapides usque ad finalem lapidem sunt pro metis signati, et abinde per quandam metam terream ad murum curie fratrum minorum, cuius porta recipit versus ecclesiam albam Beate Virginis, et abhinc transeundo vicum circa alogium seu domum coloni reginalis currit per ortos ad quoddam fossatum, quod est ante castrum, quod quidem fossatum

dividitur per quamdam viam magnam, per quam itur ad predictam ecclesiam albam Beate Virginis, in cuius fossati utriusque latere sunt due mete lapidee, quarum una ex parte septentrionali separat porcionem civitatis ecclesie cedentem et alia ex parte meridionali separat porcionem regalem. Per quam viam ante castrum tendit versus Danubium per vicum, qui incoatur inter domos Ladislai Tumpa dicti ex una parte, sub cuius domo est lapis longus fixus metarum, et ex alia parte Emerici filii Petri venit usque in rippam Danubii inter domos magistri altaris Beate Virginis et Nicolai sclavi ex alia parte, et abinde transit Danubium ad insulam leporum supradictam iuxta superiorem partem castrum diruti et ibi terminatur...

Az 1356. évi jelentés 1412. évi hiteles, teljes átiratából, in Bártfai Szabó László: *Pest megye történetének okleveles emlékei*, Bp., 1938. (közléteszi: Z.T.Cs.)



29. ábra. Magyarország ábrázolása, valószínűleg Pest, Buda, Esztergom, Visegrád látképével (Nuremberg Chronicle, CCLXVIII)



30. ábra. Nyúlra lecsapó ragadozómadarak, indás-leveles szövedék között, mely még őrizni látszik a honfoglalás kori motívumaink emlékét. Márványtöredék az óbudai királyi várból. (Budapesti Történeti Múzeum)